

Karolina Maria SKOBEJKO 

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wydział Społeczno-Ekonomiczny, Warszawa, Polska

Początki kariery Franjo Tuđmana w świetle wybranych źródeł – przyczynek do biografii

The Beginnings of Franjo Tuđman's Career in the Light of Selected Sources: Contribution to the Biography

• Abstrakt •

W roku 1980, gdy państwo jugosłowiańskie ulegało rozpadowi, odżyły dążenia niepodległościowe wchodzących dotychczas w jej skład narodów. Nie inaczej było z drugim co do wielkości narodem – Chorwatami. Powołanie Chorwackiej Wspólnoty Demokratycznej (chor. Hrvatska Demokratska Zajednica) było znakiem rosnących aspiracji niepodległościowych Chorwatów. Jej założycielem i przewodniczącym był Franjo Tuđman, pierwszy prezydent niepodległej Chorwacji. Artykuł stara się wyjaśnić proces kształtowania się jego poglądów politycznych, poczynając od wczesnej młodości, aż do wstąpienia w szeregi partii komunistycznej i ugruntowania w niej własnej pozycji. Kolejne etapy życia zostały opisane w chronologicznym układzie etapów państwa, poczynając od Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców, przez Królestwo Jugosławii, a kończąc na zainstalowaniu komunistycznego rządu Josepha Bros-Tito. Artykuł w wnioskach wyjaśnia proces ewolucji poglądów Franjo Tuđmana oraz przyczyny ewolucji jego przekonań ku niepodległości i patriotyzmowi narodowemu.

• Abstract •

In the 1980s, when the Yugoslav state crumbled, national aspirations of individual nations living in its territory came to the fore. It was no different with the second largest nation of this country – the Croats. The emergence of the Croatian Democratic Community (Croatian Hrvatska Demokratska Zajednica) was a signal of the growing aspirations of independence Croats. The founder of this political formation and its leader was Franjo Tuđman, the first president of independent Croatia. This article attempts to present the process of shaping his political views from early youth until joining the Communist Party and establishing its position in its ranks. The chronological framework of the work covers the period from early childhood of Franjo Tuđman until the communists took power in Yugoslavia. The following periods of his life have been described, concerning the history of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and Yugoslavia, and the installation of the government of Joseph Broz – Tito. The article in its conclusions aims to answer the question of how his political views evolved and why he ultimately turned towards national and independence views.

Słowa kluczowe: Franjo Tuđman; Jugosławia; Komunistyczna Partia Jugosławii; II Wojna Światowa; Narodowa Armia Wyzwolenia Jugosławii; Królestwo SHS; Chorwacka Partia Chłopska

Keywords: Franjo Tuđman; Yugoslavia; Communist Party of Yugoslavia; World War II; National Army of the Liberation of Yugoslavia; Kingdom of SHS; Croatian Peasant Party

Wstęp

W obliczu rozpadu Jugosławii w latach 80. XX wieku wzmogły się chorwackie aspiracje niepodległościowe, których przejawem było m.in. powstanie Chorwackiej Wspólnoty Demokratycznej (chorw. Hrvatska Demokratska Zajednica). Jej założycielem i liderem politycznym był Franjo Tuđman. Charyzmatyczny przywódca, któremu udało się doprowadzić swoją partię do zwycięstwa w pierwszych wolnych wyborach parlamentarnych w 1990 roku i który sukcesywnie dążył do realizacji swoich idei niepodległościowych. Slogany jego kampanii w tych wyborach brzmiące „Decydujemy o losie naszej Chorwacji” (chorw. „Odlucimo sami o sudbini svoje Hrvatske”), czy „Słuchajcie głosu swojego serca i rozumu” (chorw. „Slušajte glas svoga srca i razuma”) okazały się przekonujące dla chorwackiego społeczeństwa i wystarczające, aby przekazać losy przyszłego państwa w ręce utworzonej przez niego Chorwackiej Wspólnoty Demokratycznej (Nazor, 2011, s. 26). Po tym wielkim sukcesie HDZ rozpoczął się bolesny proces budowy niepodległej Chorwacji, a czas sprawowania urzędu, jaki przypadł Tuđmanowi, wystawił go na ciężką próbę – jugosłowiańską wojnę domową. Dzisiaj prezydentura Tuđmana oceniana jest różnie i wciąż żywa jest dyskusja nad tym, czy była demokratyczna, czy też autokratyczna. Interpretacja jego decyzji politycznych jest tematem wielu opracowań i wciąż nie została jednoznacznie wyjaśniona. Opracowania różnią się źródłami, a metody porównawcze często odbiegają od siebie, co skutkuje powstaniem chaotycznego opisu sylwetki politycznej tego polityka. Dostępna literatura przedmiotu opiera się głównie na opracowaniach o rozpadzie Jugosławii i demokratyzacji jej byłych republik, a biografie poświęcone w całości jego osobie znajdziemy głównie w języku chorwackim. W międzynarodowym dyskursie naukowym brakuje kompleksowej biografii Franjo Tuđmana, dlatego też w niniejszej pracy, mając na uwadze ograniczenia wynikające z formuły artykułu, przedstawiony jest jedynie początek kariery politycznej, który przyspadał na wczesny okres jego życia.

W artykule podjęta zostanie analiza uwarunkowań, które legły u podstaw pierwszego etapu kariery politycznej Franjo Tuđmana. Stanowi ona wprowadze-

nie do dalszych badań jego kariery politycznej. Kluczowe pytania dotyczą jego motywacji zaangażowania się w działalność polityczną, w tym czynników, które umożliwiły (lub utrudniały) realizację założonych celów politycznych, efektów działalności politycznej i percepcji działalności Franjo Tuđmana w oczach jego zwolenników i przeciwników politycznych.

Młodość Franjo Tuđmana, czyli dom, w którym dorastał i ideologie kształtujące jego poglądy polityczne oraz motywacja jego zaangażowania w działalność polityczną wydają się kluczowe dla zrozumienia jego późniejszych decyzji politycznych oraz charakteru jego przywództwa politycznego. Choć okres lat 80. XX wieku, kiedy Tuđman formował swoje zaplecze polityczne, zakładając HDZ, oraz czas jego prezydentury są najczęściej analizowanymi etapami jego kariery politycznej, to jednak pominięcie jego młodości i pierwszej agitacji politycznej stanowiłoby istotną lukę w badaniach. Czynniki te ukształtowały bowiem jego sylwetkę polityczną, zanim jeszcze Tuđman objął najwyższe stanowisko w państwie. Dorastanie w Królestwie Serbów, Chorwatów i Słoweńców oraz doświadczenie, jakie zdobył w czasach II wojny światowej, rzutuje na jego późniejszą sylwetkę polityczną oraz idee, którymi się kieruje podczas swojej prezydentury.

Analizując chorwacką literaturę na temat Franjo Tuđmana, możemy znaleźć wiele opracowań i biografii. James Sadkovich¹ napisał wysoko ocenianą pracę *Franjo Tuđman – pierwsza biografia polityczna* (tyt. oryg. *Franjo Tuđman – Prva politička biografija*), w której podejmuje analizę kontrowersyjnych zagadnień dotyczących życiorysu Franjo Tuđmana oraz dokonuje rewizji prac dotyczących tego polityka. Biorąc pod uwagę wiele spornych kwestii dotyczących politycznej drogi Tuđmana, stara się on przedstawić swoje wnioski popierając je wieloma źródłami. James Sadkovich w swojej pracy polemizuje przede wszystkim z Darko Hudelistem², którego wcześniej napisana biografia polityczna Tuđmana opiera się na jego własnych wywiadach i często samodzielnie postawionych w ich wyniku wnioskach. Praca napisana przez Hudelista była pierwszą zintegrowaną biografią o Franjo Tuđmanie. Książka jest dość długa (zawiera około 1500 stron tekstu) i swego czasu odniosła sukces marketingowy. Była to jednak praca wysoce

¹ James Sadkovich – ur. 10 maja 1945 r., jest amerykańskim historykiem chorwackiego pochodzenia. Jest autorem prac m.in.: *Włoskie wsparcie dla separatyzmu Chorwacji: 1927–1937 z 1983 r.* Madison, oraz *Media USA i Jugosławia, 1991–1995 z 1998 r.* Westport. Sadkovich posiada doktorat z historii na Uniwersytecie Wisconsin-Madison, jest także byłym stypendystą Fulbrighta i J.M. Olin na studiach strategicznych i wojskowych.

² Darko Hudelist – ur. 27 lutego 1959 r., dziennikarz, publicysta i badacz historii współczesnej. Autor prac takich jak: *Kosowo – bitwa bez iluzji.* (1989). *Zagrzeb* oraz *Bankiet w Chorwacji: historyczny wkład w chorwacką wielopartyjność 1989–1990.* (1991). *Zagrzeb.*

kontrowersyjna ze względu na poruszone fakty z życia prywatnego byłego prezydenta Chorwacji. Praca Hudelista wydaje się interesująca ze względu na podjęcie ważnych i kontrowersyjnych tematów, jednak ma ona mniej naukowy, a bardziej popularyzatorski charakter. Autor nie skupia się na karierze politycznej Tuđmana, ale stara się szczegółowo opisać jego życie. Jest to z pewnością biografia, z którą warto się zapoznać i może służyć jako dodatkowe wsparcie w badaniach nad życiorysem byłego prezydenta Chorwacji. Trzecią bardzo popularną biografią Tuđmana jest książka jego żony – Ankicy Tuđman³. Choć ma ona osobisty charakter, jest często cytowanym źródłem w wielu pracach na jego temat. Jej wspomnienia są istotne ze względu na to, że żona towarzyszyła mu w najważniejszych etapach jego kariery politycznej i była świadkiem jego wielu kluczowych decyzji.

Chorwacka Partia Chłopska i Zagroje

Franjo Tuđman był najstarszym synem Stjepana Tuđmana oraz Justyny Tuđman (z d. Gmaz), oboje rodzice byli narodowości chorwackiej⁴. Urodził się 14 maja w 1922 roku⁵ w Veliko Trgovišće – miasteczku położonym 40 km od Zagrzebia w regionie Zagorje. Był to bardzo ubogi region i jednocześnie najbardziej zaludniony obszar ówczesnej Chorwacji (Sadkovich, 2010, s. 37)⁶. Dominowali tam

³ Ankica Tuđman (Žumber) – ur. 24.07.1926 w Zagrzebiu, wdowa po Franju Tuđmanie. W maju 1944 r. przerwała szkołę hotelarską i dołączyła do Partyzantów, gdzie poznała swojego przyszłego męża. W wyniku objęcia prezydentury przez Tuđmana od 30 maja 1990 r. pierwsza dama Chorwacji.

⁴ Chorwaci podjęli ryzyko stworzenia państwa pod przywództwem dynastii serbskiej, które miało ułatwić jego legitymizację na arenie międzynarodowej, co później okazało się wielkim problemem dla tego narodu. Powstało Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców, w którym rozprawiono się z historycznymi podziałami i w którym faworyzowana była narodowość serbska (Podchorodecki, 2000, s. 149).

⁵ W 1920, dwa lata przed narodzinami Franjo Tuđmana, Nikola Palić, przywódca serbskiej Narodowej Partii Radykalnej sporządził konstytucję, która instytucjonalizowała serbską przewagę w nowym państwie. Wprowadzona ustawa zasadnicza miała zapewniać ustrój monarchii parlamentarnej pod władzą dynastii Karadziorziewiciów. Władza należała do rządu oraz króla, który miał prawo zwoływać i rozwiązywać parlament, mianować premiera i wyższych urzędników, posiadał inicjatywę ustawodawczą, podpisywał ustawy i był naczelnym wodzem armii (Tanty, 2009, s. 177).

⁶ Okres międzywojenny był nacechowany ciągłym staraniem się Chorwatów o reformę konstytucji, która dałaby innym narodom zamieszkującym państwo więcej władzy, w odpowiedzi na co monarchia posługiwała się represjami i siłą aby uciszyć swoich oponentów. Podział administracyjny gwarantowany przez konstytucję odcinał się od historycznej tradycji i był wyznaczony w taki sposób, aby to Serbowie stanowili większość w okręgach wyborczych. To wszystko położyło kres ideom federacyjnym na rzecz unitaryzmu, z którym przez cały okres serbskiej dyktatury walczyli Chorwaci. Kampanie wyborcze w nieserbskich regionach nacechowane były przemocą i naciskiem,

drobni właściciele ziemscy, którzy nie mieli wystarczającej wiedzy, kapitału i sprzętu do prowadzenia wydajnych upraw. Kryzys lat 30. XX wieku pogłębił ich ciężką sytuację gospodarczą. Zadłużanie się gospodarstw poprzez zaciąganie kolejnych pożyczek, w połączeniu ze złą polityką agrarną rządu, sprawiły, że życie drobnych rolników, jak i klasy średniej tego regionu było ciężkie, a polityka władz rodziła sprzeciw Chorwatów. Zagorje stanowiło w tamtym czasie polityczne centrum i ośrodek Chorwackiej Partii Chłopskiej (chor. Hrvatska Seljačka Stranka) oraz chorwackich ruchów niepodległościowych. Mirko Glojanrić, aktywista HSS, nazwał Zagorje najczystsza chorwacką ziemią, używając także określenia: „chorwacki Piemont” (Sadkovich, 2010, ss. 37–43).

Ekonomiczny kryzys znacznie powiększył antagonizmy pomiędzy chorwacką wsią, a miastem. Poglądy polityczne rozłożyły się w taki sposób, że w miastach popierany był Ante Pavelić, Ante Trumbić lub partia komunistyczna, a na wsiach dominowała Chorwacka Partia Chłopska. Atrakcyjność partii HSS wynikała z ideologii, która była częściowo dostosowana do potrzeb wsi, a częściowo do praktycznego programu współdziałania i samopomocy. Jako antykomunistyczne i antykapitalistyczne ugrupowanie reprezentowała tradycyjne wartości i dokształcanie chłopów. Komunistyczne ugrupowania w porównaniu do HSS były w owym czasie (od 1918 r. do 1938 r.) marginalne⁷. HSS definiowała chorwacką wieś jako naród, odrzucając miasto jako miejsce „chciwej burżuazji” i „bezużytecznych przechodniów”. Ideologia HSS była negatywnie nastawiona do kapitalizmu, komunizmu i faszyzmu, jednak zakładała, że demokracja i nacjonalizm mogą wzajemnie się uzupełniać (Sadkovich, 2010, ss. 35–37).

Ojciec Tuđmana był jednym z czołowych aktywistów HSS w Zagorje i wychowywał Franja w duchu swojej partii oraz fascynacji do jej politycznych liderów – Stjepana Radića⁸ i Vladka Maćeka⁹. W wieku 15 lat Franjo został zabrany przez

aby wybierani przedstawiciele lokalni byli lojalni wobec Belgradu. Polityczne kliki należące do serbskiej władzy kontrolowały tajne służby oraz stawały przed sądem tych, którzy działali poza lub przeciw konstytucji, co w rezultacie zabraniało komunistycznym członkom partii i politycznym dysydentom w tym działaczy Chorwackiej Partii Chłopskiej (chorw. Hrvatska Seljačka Stranka, HSS) swojej działalności (Sadkovich, 2010, s. 34).

⁷ Około 3500 członków i około 20000 sympatyków działających w ramach SKOJ i związków. – przyp. J. Sadkovich, s. 46.

⁸ Stjepan Radić – (11.06.1871–8.08.1928) chorwacki polityk, założyciel i przywódca partii HSS (Hrvatska Seljačka Stranka – Chorwacka Partia Chłopska). Stał na czele chorwackiej opozycji w czasach panowania Alkesnadra I w Królestwie Serbów Chorwatów i Słoweńców, domagając się federalizacji państwa i większych praw dla Chorwatów. Zginął w parlamencie w wyniku zamachu z rąk Punisa Racić. Jego śmierć jeszcze bardziej wzmocniła chorwacko-serbskie antagonizmy.

⁹ Vladko Maćek – (20.07.1879–15.05.1964) chorwacki prawnik i polityk. Po zabójstwie Stjepana Radića objął przywództwo w partii i szybko stanął się głównym przeciwnikiem Aleksandra I.

ojca na spotkanie w Zagrzebiu, gdzie poznał Maćeka, z którym miał możliwość porozmawiać. Sam Tuđman nie pamiętał dokładnie tej rozmowy ale wspominał, że Maćek miał zapytać chłopca czy chciałby „robić politykę”. Pamiętał także, że jego ojciec rozmawiał z nim o sytuacji ich rodzinnego miasta (Hudelist, 2004, s. 30). Darko Hudelist przytoczył wypowiedź Miko Tripalo, jednego z najzagorzalszych politycznych oponentów F. Tuđmana z czasów jego prezydentury, że Tuđman był wychowywany w duchu HSS, „a ta chorwacka orientacja” była w nim „głęboko osadzona”¹⁰ (Hudelist, 2004, s. 11). Spotkanie Franjo Tuđmana z Vladko Maćekiem było incydentalnym epizodem, ale mogło mieć wpływ na ewolucję jego poglądów.

Wielkim kryzysem politycznym i ciosem dla Chorwatów była strzelanina w czerwcu 1928 roku, w której przywódca jednej z paramilitarnych służb – Puniša Račić, przyjaciel dworu i Radykalnej Partii Serbskiej zastrzelił dwóch reprezentantów HSS, w tym szefa i założyciela partii – Stjepana Radića. Radić był ogromnym autorytetem dla Chorwatów, zwłaszcza chorwackiej wsi, a za tym idąc – ojca F. Tuđmana. Wpływ zabójstwa Radića na młodego Tuđmana nie jest jasny, ale jego późniejsze prace naukowe sugerują, że wydarzenia z jego dzieciństwa pozostawiły w nim głębokie piętno (Sadkovich, 2010, s. 35).

Zbrodnia wywołała wśród Chorwatów wielkie oburzenie, nasilając protesty, w których domagano się nowej konstytucji. Narastająca opozycja skłoniła króla do wprowadzenia konstytucji w 1931 roku, która obowiązywała aż do agresji niemieckiej. Sprzeciw Chorwacji wobec takiemu podziałowi doprowadził do utworzenia Banowiny Chorwackiej w 1939 roku. Krok ten miał nie tylko zaspokoić ambicje chorwackie, ale także nie stwarzać podłoża dla pretekstów dającym wolną drogę państwowi osi do podporządkowania Jugosławii (Walkiewicz, 2000, ss. 31–32).

J. Sadkovich, nawiązując do panowania Aleksandra I, pisze, że młody Tuđman dorastał pod wpływem populistycznej mieszaniny nacjonalizmu, która była zarazem demokratyczna i pacyfistyczna. To miało być jego polityczne i intelektualne dziedzictwo, które utrudniało klasyfikację jego poglądów podczas prezydentury lat 90. XX wieku. Jak zauważa autor biografii, Tuđman nie poddawał się prostemu

Jego celem w tym okresie było przekształcenie Jugosławii z jednolitego państwa, zdominowanego przez etnicznych Serbów, w nową formę organizacji państwowej, w której przywrócona zostanie chorwacka państwowość. Jego idee przemawiały do większości Chorwatów, a Chorwacka Partia Chłopska stopniowo zyskiwała popularność. Doprowadził do porozumienia Cvetković-Maćek ustanawiając Chorwacką Banovinę, co stanowiło duży sukces polityczny. HSS stało się częścią rządu koalicyjnego, a sam Maćek został wicepremierem Jugosławii.

¹⁰ Za autorem biografii – przyp. KS.

schematowi podziału na lewicę i prawicę, używanej przez większość analityków. Ponieważ jego ojciec był miejscowym przywódcą HSS w Zagorje, co owocowało dwukrotnym wybraniem go na naczelnika gminy, Tuđman dorastał w domu i kraju, gdzie włączenie do polityki było normą, a ideałem państwa była Chorwacka Republika Chłopska Stjepana Radića, a nie Jugosławia. Tuđman 50 lat później wspominając ten okres, mówił że dyktatura serbska była „brutalna i represyjna”¹¹ (Sadkovich, 2010, s. 37).

Nauka Franja i marksizm

W tym samym roku, w którym Aleksander I wprowadził dyktaturę (1929 r.), młodego Franja dotknęła osobista tragedia, jaką była śmierć jego matki. W 1996 roku Tuđman powiedział, że jego matka miała na niego bardzo duży wpływ. Wspominał, że była wierząca i z tego powodu wynikały pewne sprzeczności między nią a jego ojcem. Justina Tuđman od najmłodszych lat miała zaszczebiać we Franju religijne zwyczaje, a on sam za jej życia miał chodzić regularnie na msze. Z kolei ojciec według wspomnień Tuđmana był antyklerykałem i miał być w tej kwestii nieustępliwy. Także partia HSS, do której należał, miała antyklerykalny charakter¹² (Hudelist, 2004, ss. 13–16). Z tego powodu matka Franja była bastionem wiary w ich domu. Po jej śmierci ojciec nie podtrzymywał tradycji kościelnych i Franjo już przed pójściem do szkoły podstawowej miał stracić swoją wiarę. Natomiast ojciec ochocho angażował go w politykę, dzielając antyklerykalne opinie za Stjepanem Radićem (Sadkovich, 2010, ss. 37–38).

Śmierć matki miała prześladować Tuđmana jako pewna trauma do końca życia. Jej kulminacją według D. Hudelista, był moment rozpoczęcia jego nauki w Zagrzebiu, choć już w szkole podstawowej można było dostrzec jego powściągliwość. Był introwertykiem, zamkniętym także dla najbliższych przyjaciół. Pomimo że zdystansowany, w ocenie innych był pomocnym kolegą (Hudelist, 2004, s. 18). Miał także nietypowe jak na swój wiek zorganizowanie, któremu towarzyszył pragmatyzm. Od początku szkoły podstawowej przez szkołę średnią (11.05.1929–30.07.1933) był jednym z najlepszych uczniów. Był charyzmatycznym mówcą, aktywistą społecznym, ale w odczuciu kolegów był jednocześnie uparty i apodyktyczny.

¹¹ Za autorem biografii – przyp. K.S.

¹² Kościół katolicki długo był wierny monarchii Austro-Węgierskiej podczas jej panowania, w związku z czym po I wojnie światowej i rozpadzie Austro-Węgier chorwackie ruchy narodowościowe miały poglądy lewicowe w tym antyklerykalny charakter.

W chorwackich biografiach Tuđman często jest opisywany jako osoba posiadająca wysokie *ego* i wiarę we własną nieomylność. Te cechy miał odziedziczyć po części od swojego ambitnego i upartego ojca. Już w szkole podstawowej chciał być we wszystkim najlepszy oraz przewodzić innym. Jak pisze D. Hudelist, jego poczucie wyższości przejawiające się we wczesnych latach szkolnych, nasiliło się po śmierci matki, co później skutkowało skrajną, złożoną i delikatną mentalnie strukturą, jaką poznajemy w Tuđmanie w roli późniejszego prezydenta (Hudelist, 2004, s. 21).

Po ukończeniu szkoły podstawowej w 1933 roku przez dwa lata musiał pozostać w domu, ponieważ jego ojciec nie miał pieniędzy na jego dalszą edukację w Zagrzebiu. Tuđman mówił, że jego ojciec nie miał smykałki do biznesu, a bieda, która dotknęła jego rodzinę nałożyła się w czasie ze światowym kryzysem ekonomicznym. Tą dwuletnią przerwę od nauki jego ojciec wykorzystał na większe zaangażowanie syna w lokalną politykę i w ten oto sposób Franjo, mając 14 lat, roznosił materiały programowe HSS. Jako nastolatek „monitorował” politykę i był bardziej dojrzały niż jego rówieśnicy (Hudelist, 2004, ss. 23–25). Ze względu na ciężką sytuację finansową młodemu Tuđmanowi proponowano pójście do seminarium duchownego, jednak ten wybrał dalszą edukację. W 1935 roku rozpoczął naukę w Zagrzebiu, przy zauważalnym wsparciu finansowym swojej macochy oraz księdza z jego rodzinnego miasteczka. Tuđman pomimo ciężkich warunków wciąż miał celujące oceny w szkole, a większość czasu w mieście spędzał na udzielaniu korepetycji innym uczniom (Sadkovich, 2010, s. 43). Według jego byłego współpracownika z czasów prezydentury Vlatko Pavletića¹³ szybkie usamodzielnienie się Tuđmana w czasach szkoły średniej rozwinęło jego świadomość własnych zdolności i poczucie wartości, a to było źródłem jego późniejszej pragmatyczności. Pavletić nadmienił, że samowystarczalność Tuđmana w rządzeniu oraz jego wielki autorytet były uznawane wówczas przez jego przeciwników za autorytaryzm (Pavletić, 2002 s. 24).

Tuđman w Zagrzebiu często czytał dzieła filozoficzne i historyczne, wskutek czego zainteresował się ideologią komunistyczną. Na jego poglądy bezsprzecznie miały wpływ dzieła Marksa i Lenina. Tuđman w lewicy komunistycznej znalazł swoją tożsamość, podobnie jak wielu młodych Chorwatów żyjących w państwie zdominowanym przez Serbów. Mając 17 lat, wstąpił on do młodzieżówki Komunistycznej Partii Jugosławii (chor. Savez Komunističke Omladine Jugoslavije, SKOJ), gdzie dojrzał remedium na rażące go nierówności społeczne. Traktował to

¹³ Vlatko Pavletić, który w 1972 r. został aresztowany razem z Tuđmanem z przyczyn politycznych oraz będącym później ministrem edukacji, kultury i sportu w czasach jego prezydentury, pisał w pracy Franjo Tuđman 1922–1999.

środowisko jak drugą rodzinę i to właśnie tam znalazł wielu przyjaciół. Nastolatek widział siebie jako lewicowego intelektualistę, a nie konserwatywnego człowieka pracy, pomimo że kształcił się do zawodu handlowca (Sadkovich, 2010, s. 44). W Zagrzebiu zaniechał eklektyczną ideologię HSS na rzecz marksizmu, wierząc (co potwierdzał w swoich późniejszych wypowiedziach), że oferuje ona solidną podstawę dla idealnego rozstrzygnięcia nacjonalnych i klasowych różnic. Chociaż celował karierą w „rasowego” przedstawiciela burżuazji, przyłączył się do komunistycznej partii, ufając, że robotnicza rewolucja stworzy „raj na ziemi” oraz swobodną i suwerenną Chorwację. Dopiero później doszedł do wniosku, że komunistyczna utopia jest piekłem, a jednopartyjny system zostawia mało przestrzeni dla wolności. Tuđman był reformatorem, nie dysydem i pozostawał marksistą aż do lat 70. XX wieku. Jego poglądy ewoluowały i z czasem zaczął odchodzić od marksizmu, który nie spełnił swoich utopijnych marzeń. Później zdał sobie sprawę z paradoksu, jakim była próba bycia jednocześnie chorwackim patriotą i lojalnym członkiem partii (Sadkovich, 2010, s. 48).

Czytając dwie najpopularniejsze w Chorwacji biografie polityczne o F. Tuđmanie – autorstwa J. Sadkovicha i D. Hudelista, można zauważyć ciekawą polemikę. Biorąc za przykład kwestię komunizmu Tuđmana, Hudelist uważał go za zagorzałego komunistę m.in. z powodu tego, że w kwietniu 1941 roku zdecydował się opuścić szkołę na rzecz przyłączenia się do komunistycznego ruchu oporu (Hudelist, 2004, ss. 40–47). Sadkovich zanegował pogląd Hudelista, że Tuđman w późniejszych latach miał odczuwać niechęć do Niemców i Ustaszcy za to, że przerwali jego naukę. Zwrócił uwagę, że młody Tuđman w Zagrzebiu czuł się wyobcowany ze względu na sytuację finansową i pochodzenie¹⁴. Sadkovich widział w przyłączeniu się Tuđmana do ruchu oporu jego ucieczkę od odmienności i upragnione dopasowanie się do reszty. Według niego wybuch wojny był szansą Tuđmana na zaistnienie w ruchu komunistycznym (Sadkovich, 2010, s. 48).

Sadkovich określa Franjo Tuđmana jako typowe dziecko heterogenicznej klasy społecznej, która wielką część swojego członkostwa oddawała pravicowym lub lewicowym ruchom. Należał do młodzieży, która jednoczyła swoje ambicje z idealizmem i której naiwność dotycząca władzy uczyniła z niej później ideowych marksistów lub faszystów. Jak pisze dalej autor biografii, w czasie kiedy Tuđman przyłączył się do SKOJ-u pod koniec lat 30. XX wieku był on zakładnikiem swojego młodzieńczego idealizmu. Tuđman 30 lat później w swoich wspomnieniach uznał, że jego wczesne przejście na marksizm było dobrym posunięciem, walcząc bowiem z reżimem, pozostał w zgodzie ze swoimi przekonaniem. Z czasem starał

¹⁴ Najbliższy przyjaciel Franjo Tuđmana w Zagrzebiu był synem lekarza – Vlado Stupar.

się równoważyć jugosłowianizm Josipa Broz Tity z korzyściami nacjonalnego komunizmu Andrije Hebranga i krytycznego komunizmu ulubionego autora – Mirosława Krleża (Sadkovich, 2010, ss. 48–49). Vlatko Pavletić stwierdził, że nie ma większego dowodu na to, że na Tuđmana najbardziej wpływała chorwacka lewica, ponieważ zadowalała oba jego imperatywy – jasno określony program socjalny oraz nacjonalną sprawiedliwość. To z chorwackiej lewicy wyszła metafora o I Jugosławii jako więzieniu narodów (Pavletić, 2002, s. 24). Jak ciężko będzie pogodzić marksistowską wizję z chorwackim nacjonalizmem, miał się przekonać parę lat później po jej zakończeniu.

Wojna i Komunistyczna Partia Chorwacji

W wyniku II wojny światowej Chorwaci jako naród podzielili się. Wśród nich byli sympatycy ideologii nazistowskiej i członkowie ruchu komunistycznego. Pomiedzy tymi dwiema stronami konfliktu znajdowały się chorwackie miejscowe ruchy polityczne, którymi byli głównie zwolennicy Chorwackiego Stronnictwa Ludowego z Vlatko Maćekiem na czele. Maćek wybrał neutralność wobec Niemców i Komunistów, stosując politykę wyczekiwania¹⁵. Ojciec Tuđmana był podejrzany dla komunistów jako członek HSS (w 1942 r. miał przejść do partii komunistycznej). Kiedy zostało utworzone Niezależne Państwo Chorwackie, Tuđman opuścił szkołę średnią, aby roznosić tajne materiały wraz ze swoim najlepszym przyjacielem Vlado Stuparem. Tuđman i jego młodszy bracia wstąpili do partyzantki krótko po jej powstaniu – w kwietniu 1941 roku.

Tuđman wyposażony w pistolet i podrobione dokumenty identyfikujące go jako członka domobranstwa (chor. domobrani – obrońcy domu, ojczyzny) podróżował między Zagrzebiem a Zagorjem, gdzie był aktywny w tworzeniu I zagorskiego oddziału partyzantki. Jego kontakt z Marko Belinićem, jednym z głównych organizatorów powstania w Zagorje zaowocował tym, że młody Tuđman zaczął kierować nielegalnymi zagorskimi drukarniami. Na początku 1942 r. Belinić, delegowany przez KC KPJ do organizacji partyzanckiej jednostki zwerbował młodego Tuđmana, uznając go za utalentowanego człowieka chętnego do nauki. Belinić wyznawał zasadę, że członek partii nie może być kimś, kto nie chce się uczyć (Hudelist, 2004, s. 60). 11 maja 1942 roku w Zagrzebiu podczas noszenia pism Belinića Tuđman został aresztowany przez Ustaszę. Uciekł z policyjnego posterunku i wrócił do Za-

¹⁵ Vlatko Maćek dostał ofertę od Niemców przewodzenia NDH, ale odmówił (Hudelist, 2004, s. 56.)

gorze, gdzie on i jego przyjaciel Stupar publikowali dziennik „Głos chorwackiego Zagorje” (Hudelist, 2004, s. 83). W tym samym miesiącu po zasadzce i zdziśiatkowaniu I Zagorskiej Brygady Partyzantki wielu z jej członków uciekło za granicę lub przyłączyło się do domobraństwa. Pomimo wielkiej porażki partyzantów Tuđman i jego przyjaciel wybrali pozostanie w Zagorje. W swoich późniejszych wypowiedziach Tuđman mówił, że w tym okresie miewał myśli samobójcze. Pierwszy kryzys ideologiczny Tuđmana miał nastąpić w grudniu 1942 roku. Mówił on, że był to pierwszy moment, w którym skonfrontował się ze światem takim, jaki jest. Tuđman miał wówczas stracić wiarę w działalność ruchu oporu. Od samobójstwa miała go odwieść jedynie myśl, że cała jego rodzina przyłączyła się do partyzantki. Ojciec Tuđmana mimo swojej wcześniejszej, ogromnej sympatii do HSS również zdecydował się przyłączyć do ruchu i został jednym z założycieli ZAVNOH¹⁶ – partyzanckiej instytucji, która działała niczym nieformalna władza podczas wojny. W ten sposób cały region Zagorje stał się antyfaszystowski. Nie wiadomo, czy Tuđman chciał dodać patetyzmu swoim ówczesnym wątpliwościom, gdyż często i z dużą swobodą opowiadał o myślach samobójczych w swoich wywiadach. Jego reakcja na kryzys partyzantki była niewątpliwie potwierdzeniem, jak bardzo przeżywał swój pierwszy kryzys światopoglądowy.

Drugim powodem, dla którego Tuđman chciał odebrać sobie życie, miało być wybranie na pierwsze posiedzenie ZAVNOH jako przedstawiciela dr. Stjepana Ivekovića zamiast jego ojca, którego Franjo Tuđman osobiście zaproponował lokalnemu kierownictwu partii. Iveković i ojciec Tuđmana rywalizowali ze sobą już przed wojną, kiedy obydwoj ubiegali się o przywództwo w Zagorje. Wówczas Stjepan Tuđman odniósł polityczne zwycięstwo, obejmując dwukrotnie stanowisko burmistrza w Veliko Trgovišće. Młody Tuđman nie mógł pogodzić się z faktem, że został wybrany człowiek w jego przekonaniu reprezentujący od lat interesy Belgradu. Tuđman w wywiadzie z Darko Hudelistem zaprzeczył, że chciał się zabić z powodu osoby Ivekovića, jako powód wskazał złą sytuację partyzantki w regionie. Według Tuđmana w owym czasie do Zagorje mieli wracać ci, którzy wcześniej nie byli zdolni działać w Chorwacji i nie mieli żadnych „korzeni” w chorwackim narodzie. Franjo Tuđman powiedział wówczas Hudelistowi: „Dotąd, do grudnia 1942 roku żyłem w którymś swoim idealnym rozważaniu, wierząc, że na czele antyfaszystowskiego ruchu w Chorwacji są ludzie, u których na pierwszym miejscu jest walka o zniszczenie faszyzmu, ale i także o stworzenie federalnego państwa chorwackiego” (Hudelist, 2004, s. 84).

¹⁶ Zemaljsko Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Hrvatske – Narodowa Antyfaszystowska Ludowa Rada Wyzwolenia Chorwacji.

Tuđman rozczarował się postawą komunistów, gdy zauważył brak zrozumienia dla jego poglądów na sprawy Chorwatów. Nie widział możliwości realizacji swoich przekonań z ludźmi, którzy w najcięższych chwilach dla Chorwacji (czas Królestwa SHS) pokazywali, że są „chorwatożercami” (Hudelist, 2004, s. 108). W ten sposób powstała walka o wpływy wewnątrz ruchu, która miała dla Tuđmana osobisty charakter. Była to walka dwóch Ivekovićów przeciw dwóm Tuđmanom – starcie ojców i synów. Ojcowie rywalizowali o miejsce w I posiedzeniu ZAVNOH, a synowie o zastępstwo przedstawiciela Komitetu w Karpinowskim Okręgu. Konkurentem Tuđmana był młody absolwent prawa – Stjepan Braco Iveković. Wykształcenie młodego Ivekovića oraz fakt, że był intelektualistą dodatkowo uderzało w kompleksy Tuđmana. Niezrozumiały był dla niego fakt, że w obu przypadkach wybór padł na Ivekovićów. W liście do Marinkovića, przewodniczącego KC KPH w Zagrzebiu, przedstawił cztery najważniejsze warunki, które musiał posiadać członek ZAVNOH: popularność w narodzie, przyłączenie do walki narodowowyzwoleńczej, chęć do walki o oswobodzenie terytorium oraz bycie uczciwym człowiekiem i do tych kryteriów Tuđman dołączył własne oceny wszystkich kandydatów. W świetle tych warunków jego ojciec był idealnym kandydatem. Marinković w odpowiedzi na ten list przychylił się do sugestii młodego Tuđmana i w ten oto sposób jego ojciec mógł zostać przewodniczącym ZAVNOH w Zagorje (Hudelist, 2004, ss. 108–110). Przekonanie przełożonego do swoich racji można uznać za pierwsze przejawy zdolności politycznych Franjo Tuđmana.

Franjo Tuđman świetnie odnajdywał się w partyzanckiej społeczności i potrafił zaskarbić sobie przychylność przełożonych¹⁷. Mimo młodego wieku piął się po szczeblach komunistycznej kariery, obejmując kolejne stanowiska (Sadkovich, 2010, s. 51). Między innymi objął funkcję zastępcy komisarza II Zagorskiej Partyzanckiej Brygady, którą otrzymał latem 1943 roku. Ten awans dał 21-letniemu Tuđmanowi jedno z czterech najważniejszych stanowisk w jednostce. Jego powinnościami było organizowanie politycznych zadań i odpowiedzialność za działalność jednostek pod względem ich zgodności z polityką KPH (chor. Komunistička Partija Hrvatske – Komunistyczna Partia Chorwacji). Tuđman jako komisarz kochał „szefować” – nadzorował, koordynował oraz ukierunkowywał żołnierzy. Hudelist zauważa, że w stosunku do nich mógł czuć się władczy i arbitralny (Hudelist, 2004, s. 62). Ten sam autor w związku z tym stanowiskiem przedstawia także pewne podejrzenia, że Tuđman mógł mieć związek z zabójstwem trzech osób. Sadkovich kwestionuje tę hipotezę, zarzucając brak dowodów łączących Tu-

¹⁷ Wśród nich był Ivan Rukavin, który wraz z Markem Oreskovicem stał na czele Głównego Sztabu Chorwacji (chor. Glavni štab hrvatske).

đmana z tymi zabójstwami. Jednocześnie nie wyklucza, że mogło się to zdarzyć, ponieważ partyzancka „sprawiedliwość” była brutalna, a Tuđman odpowiadał za dyscyplinę i poszanowanie dla komunistycznej ideologii. Charakter jego stanowiska wymagał identyfikowania zdrajców i niewywiązanie się z tego obowiązku ściągnęłoby na niego poważne konsekwencje. Sadkovich stwierdza, że Tuđman nie był lubiany wśród swoich towarzyszy (w odróżnieniu od przełożonych, wobec których był bardzo lojalny). Według autora biografii niepopularność Tuđmana mogła wynikać z natury jego obowiązków. Bez względu na kwestię sympatii żołnierzy do jego osoby był on uznawany za utalentowanego młodego oficera, co skutkowało dalszymi awansami (Hudelist, 2004, s. 52.).

W kwietniu 1944 roku Tuđman otrzymał stanowisko komisarza brygady „Matija Gubec”. Na tej pozycji miał strzec dyscypliny w armii i dbać o postawę ideologiczną żołnierzy. Powierzenie mu tego stanowiska w tak młodym wieku świadczyło o dużym zaufaniu przełożonych. Jako komisarz miał aktywizować młodzież z grup uderzeniowych w Zagorje, a jego polityczna praca polegała na podnoszeniu morale żołnierzy i związkowców. Tuđman posiadał już polityczną funkcję, w której bardzo dobrze się odnajdywał. Niezależnie, czy był zastępcą komisarza, czy komisarzem – były to polityczne stanowiska, które kształtowały jego zdolności przywódcze oraz sylwetkę przyszłego polityka.

W roku 1945 Tuđman został sekretarzem nowo sformowanej 32 dywizji i zapisał się na kurs szkoleniowy dla oficerów w Sławonii. Mianowanie na to stanowisko świadczyło o jego ugruntowanej pozycji w środowisku KPH. W lipcu 1945 roku Tuđman otrzymał awans na stopień majora i został mianowany szefem Oddziału Sztabu X Zagrzebiańskiego Korpusu. Wyznaczenie tak młodego oficera do odpowiedzialności za wojskowe kadry było wyrazem zaufania i uznania ze strony przełożonych. To było ostatnie stanowisko Tuđmana, które później opuścił na rzecz stanowiska w Sztabie Generalnym w Belgradzie.

Działalność naukowa

Po zakończeniu wojny w 1945 roku Tuđman zaprzagnął uzupełnić swoje wykształcenie. Jako major przejął obowiązki szefa Drugiego Działu Organizacyjnego Administracji Osobistej w komórce kadrowej Ministerstwa Obrony Narodowej. Funkcję tę pełnił do 1957 roku kiedy po ukończeniu akademii wojskowej został mianowany kierownikiem Działu Studiów dla Publicystyki Teoretycznej i Działalności Naukowo-Badawczej. W ten oto sposób zaczął się nowy etap życia Franjo Tuđmana jako naukowca i historyka. Rozpoczął się on w wojskowym czasopiśmie

Służba Wojskowa, potem zaś funkcją redaktora *Encyklopedię wojny*. Jego pierwsza praca naukowa nosiła tytuł *Wojna partyzancka w kodeksach międzynarodowego prawa wojennego*, wydana w 1956 roku (Sirotković, 2002, s. 10). Franjo Tuđman pod koniec 1960 r. otrzymał stopień generała, a w następnym roku na własne życzenie opuścił służbę wojskową na rzecz stanowiska dyrektora nowo powstałego Instytutu Historii Pracowniczego Ruchu Chorwacji w Zagrzebiu. Na tym stanowisku Tuđman pozostał do momentu, gdy został po raz pierwszy uznany za dysydenta politycznego (1967 r.). Jego działalność naukowa była w konflikcie z władzami w Belgradzie (Rados, 2005, s. 6). Tuđmana określono wówczas jako „upartego chorwackiego nacjonalistę” oraz „głosiciela antyserbstw” (Sirotković, 2002, s. 10). Dla Chorwatów te cechy miały pozytywne brzmienie i uznawane były za synonimy bezkompromisowości oraz determinacji (Sirotković, 2002, s. 10). W ten oto sposób rozpoczął się nowy dział w życiu Franjo Tuđmana, czyli okres kariery naukowej. Działalność naukową łączył skutecznie z polityczną, podejmując polemikę z komunistycznymi władzami w Belgradzie poprzez swoje publikacje, w których wyraźnie zauważalny jest jego nacjonalizm.

Zakończenie

W niniejszym artykule została poddana analizie młodość oraz komunistyczny etap życia pierwszego prezydenta Republiki Chorwacji – Franjo Tuđmana. Wspomniane okresy jego działalności politycznej ukształtowały go na późniejszego męża stanu i przywódcę narodu. Pomimo faktu, że Tuđman pojawił się na chorwackiej scenie politycznej oficjalnie w latach 80. ubiegłego stulecia, już od swojej wczesnej młodości był zaangażowany w politykę.

Analizując uwarunkowania zaangażowania politycznego Franjo Tuđmana, należy wyróżnić dwie grupy uwarunkowań: środowiskowe i psychologiczne. Głównym czynnikiem środowiskowym był jego ojciec, który jak wykazano poprzez swoje zaangażowanie wytwarzał w Tuđmanie pewne postawy polityczne. Dodatkowo ówczesna sytuacja społeczno-polityczna w zdominowanym przez Serbów państwie wytworzyły w nim ogromne poczucie niesprawiedliwości społecznej, co w dalszym okresie czasu zaowocowało jego przejściem na marksizm.

Już jako ugruntowany marksista w okresie II wojny światowej potrafił wiele uzyskać, lecz jednocześnie poznawał naturę komunizmu i zauważył, że nie zaofiaruje on tak gruntownych przemian w stosunkach narodowościowych Jugosławii, jakich oczekiwał. W tym procesie „otręźwiającym” wydarzeniem musiała być dla niego wspomniana sprawa wyboru Ivekovićów na kluczowe stanowiska.

Kolejnymi uwarunkowaniami, jakie go ukształtowały, były uwarunkowania psychologiczne, tutaj znaczące są jego indywidualne cechy charakteru, zdolności do samokształcenia i rozwoju mimo przeciwności losu. Tuđmana cechowały upór, wytrwałość oraz głód wiedzy. Negatywnymi czynnikami mającymi wpływ na jego osobowość były śmierć matki, oraz bieda utrudniająca edukację.

Jego zaangażowanie się w komunistyczny ruch oporu z jednej strony powodowane było chęcią budowy lepszej rzeczywistości, z drugiej zaś obrony własnej ojczyzny zarówno przed niemiecką okupacją, jak i serbską dominacją. Widać że jego powojenne zaangażowanie w działalność naukową stanowiło owoc dalszych przemian wewnętrznych; Tuđman zatracił swój zapal zarówno do nowej polityki, jak i samego marksizmu. Jego rozczarowanie dotychczas umiłowanym marksizmem można uznać za początek przemian w kierunku nacjonalizmu chorwackiego. Wówczas obudziły się w nim pokłady patriotyzmu, który w przyszłości miał opłacić się mu w nowej rzeczywistości politycznej demokratycznej republiki Chorwacji.

Bibliografia:

- Hudelist, D. (2004). *Tuđman – biografija*. Zagrzeb: Profil.
- Nazor, A. (2011). *Velikosrpska agresija na hrvatsku 1990-ih*. Zagrzeb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog Rata.
- Pavletić, V. (2002). *Franjo Tuđman 1922–1999*. Zagrzeb: Hrvatska Akademija Znanosti i Umjetnosti Spomenica Preminulum Akademicima.
- Podhorodecki, L. (2000). *Jugostawia – Dzieje narodów, państw i rozpad federacji*. Warszawa: Mada.
- Rados, I. (2005). *Tuđman izbliza : Svjedočenja suradnika i protivnika*. Zagrzeb: Profil.
- Sadkovich, J. (2010). *Tuđman: prva politička biografija*. Zagrzeb: Večernji list.
- Tanty, M. (2009). *Balkany w XX wieku. Dzieje polityczne*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Tuđman, A. (2006). *Moj zivot s Francekom*. Zagrzeb: Večernji list.
- Walkiewicz, W. (2000). *Jugostawia*. Warszawa: Trio.